

Niet alleen variatie in talig gedrag verklaren

Hans Smessaert, KU Leuven

Samenvatting

In deze korte reactie op het artikel ‘Crisis in de taalkunde?’ van Freek Van de Velde en Joop van der Horst maak ik eerst een aantal extra observaties in het domein van de Formele Semantiek, ter ondersteuning van de globale tendensen die de auteurs hebben geobserveerd binnen het taalkundige onderzoek van de voorbije vijftig jaar. Vervolgens ga ik even in op de plaats van een taal als het Chinees in de discussie rond de notie van equi-complexiteit. Tot slot formuleer ik een paar kritischere bedenkingen bij de tanende rol van de grammaticale descriptie binnen het taalkundig onderzoek.

Abstract

In this short reaction to the paper ‘Crisis in linguistics?’ by Freek Van de Velde and Joop van der Horst, I first make a number of extra observations from the realm of Formal Semantics, in order to corroborate the global tendencies the authors have observed within the linguistic research of the past fifty years. In addition, I go into the position of a language such as Chinese in the overall debate on the notion of equi-complexity. And finally, I formulate a few more critical remarks concerning the waning role of grammatical description within linguistic research.

1. FORMELE SEMANTIEK

Bij hun globale schets van de evolutie van het taalkundige vakgebied in de voorbije vijftig-zestig jaar stellen Van de Velde en van der Horst enerzijds vast dat er ‘voor de laatste millenniumwisseling enorme vooruitgang is geboekt, eenvoudigweg omdat er nog veel te ontdekken was: klankwetten, morfologie, reconstructie, taalbeschrijving... Alles stond nog in de kinderschoenen’, maar dat ‘de wildgroei van theorieën, zo kenmerkend voor de tweede helft van de twintigste eeuw [...] is gaan liggen’. Anderzijds vragen ze zich af: ‘welk artikel of welk boek uit de jaren 90, de nieuwe jaren 00 en 10 kunnen we daaraan toevoegen? En dan misschien niet in de eerste plaats geïsoleerde prachtige studies, maar echt nieuwe inzichten, die eigen onderzoekslijnen entameren’. Als Van de Velde en van der Horst het in deze context over de formele taalkunde hebben, dan komen hun – overigens erg overtuigende –

voorbeelden steevast uit het domein van de formele syntaxis. In deze eerste paragraaf wil ik graag kort illustreren dat we de hierboven beschreven algemene tendens ook heel duidelijk kunnen observeren in het domein van de formele semantiek.

Absoluut baanbrekend in dit verband is zonder enige twijfel het werk van de Amerikaanse logicus Richard Montague in de jaren zeventig van de twintigste eeuw (voor een grondige inleiding zie Dowty, Wall & Peters, 1981). Twee erg invloedrijke spin-offs van de Montague Grammatica in de jaren 80 en 90 zijn enerzijds Generalized Quantifier Theory (Barwise & Cooper, 1981; Keenan & Stavi, 1986) en anderzijds Discourse Representation Theory (Kamp, 1981; Kamp & Reyle, 1993). Het monumentale *Handbook of Logic and Language* (Van Benthem & ter Meulen, 1997) biedt een mooie synthese van de verwezenlijkingen binnen dit jonge vakgebied in de jaren 80 en 90. Stellen we nu de vraag naar welke echt nieuwe inzichten of nieuwe onderzoekslijnen we daar in de eerste twee decennia van de 21ste eeuw zouden kunnen aan toevoegen, dan komen we voor de formele semantiek – misschien met uitzondering van Peters & Westerstahl (2006) – eigenlijk tot een conclusie die fundamenteel gelijkloopt met het algemene beeld dat Van de Velde en van der Horst voor de taalkunde in haar geheel hebben geschetst. Bovendien is ook de vaststelling dat ‘in het lijstje met doorbraken in de 20e eeuw ook wel wat geleerden staan die eigenlijk “van buitenaf” kwamen’ perfect overdraagbaar naar het domein van de formele semantiek, met een oververtegenwoordiging van logici/filosofen en wiskundigen/informatici. Treffend daarbij is ook dat het bij heel wat ‘tandem-publicaties’ – zoals bv. Barwise & Cooper (1981), Keenan & Stavi (1986), of Peters & Westerstahl (2006) – gaat om een interdisciplinaire samenwerking tussen een logicus en een taalkundige.

2. EQUI-COMPLEXITEIT

Als tweede doorbraak in het taalkundig onderzoek van de 21ste eeuw noemen Van de Velde en van der Horst het idee dat ‘equi-complexiteit – de overtuiging dat alle talen even complex zijn – empirisch onhoudbaar is’. Ze verwijzen daarbij naar de invloedrijke studie van Lupyan & Dale (2010), ‘waarin ze op basis van een enorme hoop data (de vrucht van jarenlang onderzoek van taalkundigen) laten zien dat complexiteitsverschillen tussen talen samenhangen met de grootte van sprekersgemeenschappen: het zijn juist de kleine talen van primitieve stammen die een hogere complexiteitsgraad hebben’. Als psychologen bekijken Lupyan & Dale de notie van complexiteit vanuit het per-

spectief van de eerste- en tweedetaalverwerving door resp. kinderen en volwassenen. Die talige complexiteit definiëren ze echter uitsluitend in termen van morfologische en syntactische parameters. Op die manier lijkt het Chinees – als wereldtaal met een relatief eenvoudig morfo-syntactisch systeem – op het eerste gezicht mooi in het plaatje te passen. Twee belangrijke factoren – die de complexiteitsgraad van het Chinees aanzienlijk vergroten – lijken me hier echter onderbelicht. Ten eerste is er het feit dat het Chinees als toontaal een erg complexe interactie vertoont tussen de suprasegmentale fonologie en de lexicale semantiek. Ten tweede heeft het Chinees geen fonografisch maar een logografisch schriftstelsel waardoor het kind en/of de volwassene die Chinees wil leren lezen en schrijven niet kan volstaan met zesentwintig lettertekens, maar zo'n slordige tweeduizend woordtekens onder de knie moet krijgen (om bv. een simpel krantenartikel te kunnen lezen).

Analoge bedenkingen gelden voor het Japans, dat ook tot de tien grootste talen ter wereld behoort, en ook een relatief eenvoudige morfo-syntaxis vertoont. Het Japans is dan misschien geen toontaal, maar heeft een nog complexer schriftstelsel, dat het logografische *kanji*-schrift combineert met de twee aparte fonografische syllabeschriften van *hiragana* en *katakana*. Kortom, bij het bepalen van talige complexiteit – zeker vanuit het perspectief van de 'leerbaarheid' – lijkt het me essentieel om ook de interactie tussen suprasegmentale fonologie en lexicale semantiek en het schriftstelsel mee in rekening te brengen. Deze bedenkingen zijn uiteraard in eerste instantie bedoeld als commentaar op de methodologie van het onderzoek van Lupyán & Dale, en kunnen slechts indirect fungeren als relativering van het statuut – als tweede recente 'doorbraak' – dat Van der Velde en van der Horst aan dit onderzoek toekennen.

3. GRAMMATICALE DESCRIPTIE

De crisis in de taalkunde die Van der Velde en van der Horst in hun stuk beschrijven, blijkt in hoofdzaak een crisis van de zogenaamde 'systeemlinguïstiek' te zijn: 'het geloof in een grammaticaal systeem gaat op de schop [...] en welke variant gekozen wordt onder welke omstandigheden is niet te vatten door één regel, maar is een geaggregeerd gevolg van een hele hoop factoren. [...]. Maar eigenlijk is dat een negatief resultaat: de grammatica valt uit elkaar; er zijn geen welomlijnde regels meer'. Dit past uiteraard perfect in een zogenaamd gebruiksgebaseerd en variationeel perspectief op de taalkunde. In die visie is het de centrale doelstelling van taalkundig onderzoek om (1)

variatie in (2) talig gedrag (3) te verklaren. Dat men, om dit doel te bereiken, een experimentele aanpak, grote corpora en numerieke of statistische methodes hanteert, is vanzelfsprekend. Dat men bovendien voor die verklaringen ook eventueel op zoek gaat naar psychologische, sociologische, biologische of evolutionaire factoren is al even legitiem.

Het lijkt me echter niet wenselijk om taalkundig onderzoek volledig te herleiden tot die ene doelstelling van ‘variatie in gedrag verklaren’. M.a.w. het is even valabel om – bij wijze van spreken diametraal daartegenover – als taalkundige, met distributionele of andere formele technieken, de (1’) stabiliteit in (2’) talige structuren (3’) te beschrijven. Een analoge situatie treffen we trouwens aan in het onderzoeksdomein van de Artificiële Intelligentie, waar de successen van de *big data*- en *deep learning*-benadering absoluut niet het einde betekenen van de regelgebaseerde benadering. Er mag dan weliswaar sprake zijn van ‘een breuk met het type onderzoek dat tot voor kort de dienst uitmaakte in de taalkunde’, het is m.i. veel te radicaal om hier – in wetenschapsfilosofische termen – te stellen dat we ‘na een periode van ‘*normal science*’ [...] nu een periode van ‘*revolutionary science*’ mee[maken]’. Het gaat hier wellicht eerder om een slingerbeweging waarbij de slinger nu wel extreem in de ene richting is doorgeslagen.

Kortom, ik wil ervoor pleiten om de traditionele grammaticale descriptie te blijven zien als een integraal onderdeel van het wetenschappelijke onderzoeksdomein van de taalkunde, waarvan de resultaten onder meer inzetbaar zijn op het terrein van het (vreemdetalen)onderwijs en de taaltechnologische toepassingen, zoals de (semi-)automatische vertaling. Dat er bij die grammaticale descriptie – meer dan voorheen het geval was – aandacht moet en zal zijn voor de variationele dimensie, blijkt onder meer uit het lopende project rond de herwerking van de elektronische versie van de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (de *e-ANS*). Binnen dit project wil men immers recht doen aan het feit dat de visies op de aard en de omvang van de variatie binnen het Nederlands en de status van regionale en stilistische variëteiten in de loop van de voorbije twee decennia aanzienlijk zijn geëvolueerd.

Literatuurlijst

- Barwise, J. & Cooper, R.** (1981). 'Generalized Quantifiers and Natural Language.' *Linguistics and Philosophy*, 4/2: 159-219.
- Dowty, D., Wall, R.E. & Peters, S.** (1981). *Introduction to Montague semantics*. Dordrecht/Boston/London: D. Reidel Publishing Company.
- Kamp, H.** (1981). 'A theory of truth and semantic representation'. In Groenendijk, J.A.G., Janssen, T.M.V. & Stokhof, M.B.J. (red.), *Formal methods in the Study of Language*. Amsterdam: Mathematisch Centrum, pp. 277-322.
- Kamp, H. & Reyle, U.** (1993). *From Discourse to Logic. Introduction to Modeltheoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory*. Dordrecht: Kluwer.
- Keenan, E. L. & Stavi, J.** (1986). 'A Semantic Characterization of Natural Language Determiners.' *Linguistics and Philosophy*, 9: 253-326.
- Lupyan, G. & Dale, R.** (2010). 'Language structure is partly determined by social structure'. *PLoS ONE*, 5(1): e8559.
- Peters, S. & Westerståhl, D.** (2006). *Quantifiers in Language and Logic*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Benthem, J. & ter Meulen, A.** (red.)(1997). *Handbook of Logic and Language*. Amsterdam: Elsevier.